

УДК 343.133

ВРУЧЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

Оксана ФАРАОН,

здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

SUMMARY

The article is sanctified to the analysis of norms of criminal judicial legislation and other sources in relation to the order of handing of writing report to the person about suspicion during pre-trial investigation in criminal realization. A concept «handing», terms, structural elements, order of handing of report, is examined about suspicion, control presence from the side of public prosecutor, guidance of corresponding departments after realization of report about suspicion. The modern state of the legal adjusting and legislation is determined through this question and further directions of his perfection.

Key words: suspected, handing, report, about suspicion, investigator, public prosecutor, judicial decision.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу норм кримінального процесуального законодавства та інших джерел щодо порядку вручення письмового повідомлення особі про підозру під час досудового розслідування у кримінальному провадженні. Розглядається поняття «вручення», терміни, структурні елементи, порядок вручення повідомлення про підозру. Визначається сучасний стан правового регулювання та законодавства з даної проблематики, подальші напрямки його вдосконалення.

Ключові слова: підозрюваний, вручення, повідомлення про підозру, слідчий, прокурор, процесуальне рішення.

Постановка проблеми. Питання повідомлення особі про підозру на стадії досудового розслідування залишається актуальним й після прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України. Не зважаючи на істотні зміни у правовому регулюванні інституту підозри (обвинувачення) і навіть появу положень, раніше не відомих кримінально-процесуальному законодавству України, невирішеними залишилось багато питань. Окремі з них залишаються недостатньо розробленими та дослідженими і на даний час. Одне з таких питань – вручення повідомлення особі про підозру під час досудового розслідування.

Мета статті. Аналіз норм кримінального процесуального законодавства та інших джерел щодо здійснення вручення повідомлення особі про підозру під час досудового розслідування у кримінальному провадженні з метою внесення змін та доповнень для усунення розбіжностей у застосуванні чинного КПК на практиці, забезпечення прав і свобод підозрюваної особи.

Суттєвий внесок у дослідження інституту притягнення особи в якості обвинуваченого, в тому числі й повідомлення про підозру, здійснили: Н.А. Громов, Ю.І. Грошевий, З.Ф. Ковригин, Н.П. Кузнєцова, В.Т. Маляренко, А.В. Молдован, О.Р. Михайленко, О.Є. Омельченко, Р.Д. Рахунов, Р.Г. Сердечна, М.С. Строгович, О.Ю. Тагаров, В.П. Шибіко, Л.Д. Удалова, Ю.В. Францифоров, В.М. Юрчишин та інші.

Чинний КПК України регламентує процесуальний порядок та строки вручення слідчим чи прокурором письмового повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Так, у ч. 1 ст. 278

КПК України визначено, що письмове повідомлення про підозру слідчий або прокурор повинні вручити безпосередньо тій особі, яка зазначена в повідомленні. Зрозумілим є і той факт, що у випадку наявності в матеріалах кримінального провадження інформації щодо вчинення кримінального правопорушення декількома особами, то повідомлення про підозру повинне вручатися кожній із них окремо.

Законодавець не надав роз'яснення значення терміну «вручення», але зазначив про необхідність його вручення в день його складання, а у разі неможливості безпосереднього вручення письмового повідомлення про підозру зазначений у ньому особі слідчий або прокурор повинні використовувати інші способи, передбачені КПК для вручення повідомлень.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, поняття «вручення» охоплює низку процесуальних дій, які мають бути виконані слідчим або прокурором, а саме: виклик особи відповідно вимог чинного законодавства; установлення особи, якій повинно бути вручено повідомлення про підозру; усне оголошення їй повідомлення про підозру у вчиненні конкретного кримінального правопорушення, роз'яснення суті підозри; повідомлення особі про її процесуальні права, передбачені ст. 42 КПК, роз'яснення їх суті, вручення пам'ятки про права та обов'язки; підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення, місце, дату, час його вручення, підпис особи, яка отримує повідомлення; фактична передача письмового повідомлення про підозру особі.

Так, виклик особи для здійснення повідомлення про підозру здійснюється відповідно до вимог КПК України.

Законодавець передбачив право слідчого, прокурора викликати для участі в процесуальній дії особу, якщо її участь у процесуальній дії є обов'язковою. Виклик слідчого, прокурора, незважаючи на незначне обмеження прав особи під час здійснення цієї дії кримінального провадження, все ж таки пов'язаний із застосуванням примусу, оскільки, по-перше, примушує особу підкоритися законній вимозі слідчого, прокурора про явку, а по-друге, неприбуття учасника кримінального провадження за викликом без поважних причин тягне за собою негативні для неї правові наслідки, що полягають у можливості застосування грошового стягнення або приводу.

Так, розмір грошового стягнення у випадку неприбуття на виклик слідчого, прокурора його розмір становить від 0,25 до 0,5 розміру мінімальної заробітної плати. При цьому слід мати на увазі, що відповідно до п. 16 ст. 3 КПК розмір мінімальної заробітної плати – це грошова сума, що дорівнює місячному розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня календарного року, в якому приймається процесуальне рішення або здійснюється процесуальна дія.

Фактичною підставою застосування приводу є неявка підозрюваного за викликом, який був здійснений у встановленому КПК порядку. Зокрема, у кримінальному провадженні має міститися підтвердження отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом. При цьому мають бути відсутні поважні причини неприбуття або відсутні будь-які дані стосовно причини невиконання обов'язку з'явитися за викликом. Правовою підставою застосування приводу на досудовому провадженні є ухвала слідчого судді.

Сьогодні законодавець передбачає наступні способи виклику осіб в кримінальному провадженні: шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою.

Основним з них є повістка про виклик, яка може бути вручена безпосередньо, надіслана поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком. Крім того, виклик може бути здійснено за допомогою телефону або телеграмою.

Зміст повістки включає в себе: прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює виклик; найменування та адресу установи, до якої здійснюється виклик, номер телефону чи інших засобів зв'язку; ім'я (найменування) особи, яка викликається, та її адреса; найменування (номер) кримінального провадження, в рамках якого здійснюється виклик; процесуальний статус, в якому перебуває викликана особа; час, день, місяць, рік і місце прибуття викликаної особи; процесуальна дія, для участі в якій викликається особа; наслідки неприбуття особи за викликом із зазначенням тексту відповідних положень закону, в тому числі можливість застосування приводу; передбачені КПК поважні причини, через

які особа може не з'явитися на виклик, та нагадування про обов'язок заздалегідь повідомити про неможливість з'явлення; підпис слідчого, прокурора, який здійснив виклик. Надання зазначеним у повістці положенням нормативного характеру передбачає необхідність їх дотримання під час застосування будь-якого способу здійснення виклику.

Оптимальним способом здійснення виклику є вручення повістки безпосередньо особі, яка викликається. У разі відсутності такої можливості повістка про виклик з метою її подальшої передачі особі, яка викликається, може бути вручена під розписку дорослому члену сім'ї чи іншій особі, яка з нею проживає, представникам житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи. Важливо, щоб ці особи, яким вручається повістка, мали реальну можливість передати її адресату. До того ж їм має бути роз'яснено обов'язок вручити повістку адресату без зволікання.

Достатньо поширеним способом здійснення виклику є надіслання повістки поштою, найчастіше на практиці для відправлення повісток використовується поштове відправлення у вигляді рекомендованого листа з повідомленням.

Використання електронної пошти або факсимільного зв'язку для передачі повістки про виклик як сучасних засобів комунікації дозволяє суттєво прискорити цей процес, а тому є достатньо зручними способами виклику. Повістка про виклик у такому випадку направляється особі у формі електронного документа.

Згідно із Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 р. електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Електронний документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму. Візуальною формою подання електронного документа є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для сприймання його змісту людиною [1]. При надісланні повістки про виклик електронною поштою особа, яка отримала повістку, має надіслати відповідне підтвердження, за наявності якого можна вести мову про застосування належного способу здійснення виклику.

Під час виклику за допомогою телефону зміст повістки має бути роз'яснено особі, яка викликається, з дотриманням вимог до змісту письмової повістки. Водночас, урахувавши, що законом не передбачено способу фіксації виклику по телефону та підтвердження отримання здійсненого виклику, неявка викликаної у такий спосіб особи не може розглядатися як безспірна підстава для застосування до неї грошового стягнення або приводу, що досить часто ускладнює роботу слідчих на практиці.

Чинний КПК передбачає строк, коли особа має бути повідомлена про виклик, – не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом. Це законодавче положення має значення гарантії забезпечення прав особи, перш за все, права на захист, яке є загально-суб'єктивним і тому має гарантуватися будь-якій особі, права та законні інтереси якої можуть бути обмежені у зв'язку із здійсненням кримінального провадження.

Законодавець також зумовив і винятки із правила стосовно дотримання строку повідомлення про виклик. Ними є випадки, коли КПК встановлено такі строки здійснення процесуальних дій, які не дозволяють здійснити виклик не пізніше ніж за три дні. Проте і в цих ситуаціях законодавець вимагає, щоб особі було надано необхідний час для підготовки до участі у процесуальній дії та прибуття за викликом. Безумовно це в повній мірі стосується і вручення повідомлення про підозру.

У випадку затримання особи в порядку ст. 208 КПК письмове повідомлення про підозру має бути вручене їй не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, слідчий або прокурор повинні дотримуватися загального правила, згідно з яким письмове повідомлення про підозру вручається особі в день його складення. Якщо затриманому в порядку ст. 208 КПК по закінченні 24 годин з моменту затримання не вручено письмове повідомлення про підозру, то службова особа, відповідальна за перебування затриманих, зобов'язана негайно звільнити таку особу. У такому випадку звільнена особа втрачає процесуальний статус підозрюваного.

Наведений вище порядок здійснення повідомлення особи про підозру в найкоротший термін, зумовлений політикою гуманізації кримінального процесуального законодавства в нашій державі та спрямований на зменшення випадків затримання осіб, що підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень до винесення судового рішення.

У науковій літературі зазначено, що момент оголошення повідомлення про підозру відбувається за обов'язкової наявності підготовчого етапу, який включає в себе такий захід, як посвідчення особи підозрюваного за допомогою перевірки документів (паспорта, посвідчення). Лише після виконання підготовчого етапу слідчий або прокурор вголос оголошує повідомлення про підозру (або за КПК 1960 р. – постанову про притягнення в якості обвинуваченого) [2].

Отже, лише попередньо упевнившись в особі підозрюваного, слідчий, прокурор може оголосити особі повідомлення про підозру та роз'яснити її суть.

Як зазначав А. Ципкін: «Для обвинуваченого дуже важливо, що б йому поряд з оголошенням фактичного змісту постави про притягнення в якості обвинуваченого та юридичної кваліфікації були оголошені підстави

притягнення як обвинуваченого, тобто вказані ті докази та дані, на яких ґрунтується процес обвинувачення» [3, с. 71].

Аналізуючи роз'яснення суті повідомленої підозри, слідчий або прокурор зобов'язані в доступній для підозрюваного формі роз'яснити йому, зокрема, юридичну та іншу спеціальну термінологію, що використовується у тексті, ознайомити його з диспозицією відповідної статті Кримінального кодексу України.

Після роз'яснення суті повідомлення про підозру слідчий або прокурор повинні вручити підозрюваному пам'ятку про його процесуальні права та обов'язки, одночасно роз'яснивши їх. На нашу думку, отримання вказаної пам'ятки слід обов'язково засвідчити підписами підозрюваного та особи, яка повідомляє про підозру, що безпосередньо засвідчить факт її вручення та отримання. Слід додати, що пам'ятку про процесуальні права та обов'язки підозрюваного необхідно складати в двох примірниках: перший з них вручається підозрюваному, а другий – долучається до матеріалів кримінального провадження.

Наступним кроком вручення повідомлення про підозру є зазначення в повідомленні про підозру підписів слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення, місця, дати, часу його вручення, підпису особи, яка отримує повідомлення. Зазначення перелічених даних в повідомленні про підозру є особливо важливим, оскільки таким чином підтверджується не тільки сам факт процедури повідомлення про підозру, але й факт роз'яснення суті самої підозри та факт вручення підозрюваному самого повідомлення.

Завершує порядок повідомлення особі про підозру такий захід, як безпосереднє вручення слідчим, прокурором копії повідомлення про підозру.

Розглядаючи проблематику вручення особі повідомлення про підозру за чинним КПК вважаємо за необхідне пригадати алгоритм пред'явлення особі обвинувачення за попереднім нормативно-правовим актом. Так, за часів дії КПК 1960 року інститут притягнення особи в якості обвинуваченого висвітлювався з різних позицій і до його структури науковці відносили різні елементи.

Так, Р. Сердечна пропонувала наступну структуру правового інституту притягнення особи як обвинуваченого: винесення постанови про притягнення в якості обвинуваченого; виклик обвинуваченого; участь захисника; пред'явлення обвинувачення; роз'яснення прав обвинуваченого; допит обвинуваченого; зміна й доповнення обвинувачення [4, с. 19-20].

Ю. Францифоров та Н. Громов вважали, що для створення цілісної системи притягнення особи як обвинуваченого, а також для забезпечення прав та законних інтересів обвинуваченого на досудовому слідстві процесуальний порядок притягнення особи як обвинуваче-

ного повинен складатися з вживання заходів по забезпеченню явки обвинуваченого; винесення постанови про притягнення особи як обвинуваченого; роз'яснення прав і обов'язків обвинуваченого; пред'явлення обвинувачення; допиту обвинуваченого; зміни й доповнення обвинувачення [5, с. 44].

К. Панько зазначала, що притягнення особи як обвинуваченого складається з наступних процесуальних дій слідчого: складання постанови про притягнення особи як обвинуваченого; підготовки до пред'явлення обвинувачення й допиту обвинуваченого: виклику обвинуваченого для допиту або його привід; забезпечення участі у пред'явленні обвинувачення захисника, перекладача, педагога або психолога, законних представників неповнолітнього обвинуваченого; роз'яснення обвинуваченому його прав; підготовки засобів фіксації показань обвинуваченого, якщо у ході його допиту слідчий планує проводити фотографування, аудіо- або відеозапис, кінозйомку; пред'явлення обвинувачення: встановлення особи обвинуваченого; оголошення постанови про притягнення особи як обвинуваченого; роз'яснення обвинуваченому сутності пред'явленого обвинувачення, а також його прав, про що робиться запис у постанові про притягнення особи як обвинуваченого; вручення обвинуваченому і його захисникові копії постанови про притягнення особи як обвинуваченого; допиту обвинуваченого [6, с. 242-246].

Не можемо не звернути увагу на такий присутній у всіх наведених точках зору елемент структури правового інституту пред'явлення обвинувачення, як допит обвинуваченого. Чинний КПК сьогодні не включає допит підозрюваного до обов'язкової процесуальної дії інституту повідомлення про підозру, на відміну від КПК 1960 року, коли слідчий повинен був допитати обвинуваченого негайно після його явки або приводу і в усякому разі не пізніше доби після пред'явлення йому обвинувачення.

На нашу думку, негайний допит підозрюваного після повідомлення особи про підозру повинен бути включений до обов'язкових елементів структури інституту повідомлення про підозру.

Завдяки проведеному допиту підозрюваного слідчий отримує можливість одержати відомості про відношення підозрюваного до здійсненого повідомлення про підозру, про ступінь його участі у скоєнні кримінального правопорушення, про участь у його скоєнні інших осіб (у тому числі й інших підозрюваних), про обставини, що спростовують або підтверджують підозру.

У свою чергу, для підозрюваного – це засіб захисту, що полягає у тому, що показання підозрюваного – це зроблені їм на допиті роз'яснення з приводу повідомленої підозри, а також з приводу всіх інших відомих йому обставин у провадженні і доказів, що є у провадженні, тобто викладення ним фактів, розповідь про відомі йому події.

Отже, проведений допит підозрюваного в найкоротший строк після здійснення самого повідомлення про підозру, мусить сприяти забезпеченню швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінального провадження. Одержані від підозрюваного показання дають можливість слідчому, прокурору перевірити обґрунтованість підозри та визначити інші ймовірні, необхідні способи щодо збирання доказів для виконання завдань кримінального провадження, з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Допит підозрюваного негайно після повідомлення про підозру також допомагає одержати від нього правдиві показання, бо обмежує можливість підготувати неправдиві показання. Одночасно з цим, такий допит надає останньому можливість захищатися від повідомлення про підозру шляхом викладення своїх показань.

Методи і прийоми допиту підозрюваного повинні відповідати вимогам законності, етичності, пізнавальної ефективності, вибіркової впливу, відсутності психологічного насильства (наявність можливостей вільного вибору допитуваним лінії поведінки) та спрямованості на охорону прав, свобод та законних інтересів.

Під час допиту підозрюваного слід мати на увазі, що дача показань – це його право, а не обов'язок. Закон забороняє домагатися показань підозрюваного шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів. Підозрюваний може відмовитись давати покази в будь-який момент, в тому числі й відповідати на будь-які запитання, з приводу підозри тощо.

Процесуальне положення підозрюваного характеризується тим, що він є учасником кримінального процесу, який володіє певними правами, за допомогою яких він може захищатися від підозри. Тому підозрюваний не тільки повідомляє про відомі йому факти, але й робить висновки, наводить аргументи, погоджується з одними та заперечує інші. Якщо підозрюваний визнає себе винуватим, він викладає обставини скоєного ним злочину, однак, разом з тим, зазвичай наводить різні доводи та посиляється на обставини, які, на його думку, можуть пом'якшити його відповідальність. Якщо підозрюваний не визнає себе винуватим, то він викладає й висвітлює факти, що, на його думку, підтверджують його невинуватість, посиляється на різні обставини щодо свого захисту, критикує та спростовує докази, на яких заснована підозра.

Отже, підсумовуючи викладене, вважаємо за необхідне включити до обов'язкового структурного елементу інституту повідомлення про підозру, процесуальну дію у вигляді допиту підозрюваного.

Тому, вважаємо за необхідне доповнити ст. 278 КПК України частиною 5, яку викласти у такій редакції: «Слідчий, прокурор після повідомлення особі про підозру зобов'язаний допитати її в якості підозрюваного не пізніше доби з моменту вручення повідомлення про підозру».

Не можна залишити поза увагою й іншу новелу, яка має місце в чинному КПК. Так, слідчий або прокурор повинні невідкладно внести до Єдиного реєстру досудових розслідувань інформацію про дату та час повідомлення особі про підозру, правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України. При цьому під терміном «невідкладно» треба розуміти факт вчинення зазначених дій слідчим чи прокурором негайно після вручення ними особі письмового повідомлення про підозру [7]. Безумовно негайне внесення цих даних зумовить забезпечення належного відповідного контролю з боку керівництва відповідних відомств.

Отже, на нашу думку, процесуально визначений термін вручення повідомлення про підозру, внесення даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань, сприятиме своєчасному та ефективному проведенню слідчим досудового розслідування та належному процесуальному керівництву прокурором. Контроль прокурора за кожним повідомленням особи про підозру є запорукою дотримання прав суб'єктів відносно яких здійснюється кримінальне переслідування.

Висновки. Підсумовуючи, необхідно зауважити, що особа, отримуючи письмове повідомлення про підозру та набуваючи статусу підозрюваного, з одного боку, обмежується в деяких своїх правах (наприклад, в праві на свободу і особисту недоторканість, вільного пересування, розпорядження майном та ін.), а з іншого – наділяється специфічними правами, реалізація яких можлива і необхідна в рамках кримінально процесуальних правовідносин (право на захист, надавати докази, заявляти клопотання, оскаржувати дії слідчого та ін.).

Ще М.С. Строгович зазначав, що притягнення особи як обвинуваченого у певній мірі можна вважати позитивним для особи, яка обвинувачується, оскільки в силу закону це зумовлює надання йому низки про-

цесуальних прав та їхніх гарантій для заперечування обвинувачення, що було б неможливим, якби досудове розслідування щодо саме даної особи велося без її залучення як обвинуваченого. Тобто, якщо досудове розслідування проводилось би без участі обвинуваченого можливість останнього заперечувати обвинувачення, надавати доводи й докази у своє виправдання або для пом'якшення відповідальності з'являлося б тільки наприкінці розслідування. Тому мова йде про доволі парадоксальне положення – притягнення як обвинуваченого – у певній мірі є сприятливим для особи, що притягується та певним чином здійснюється в його ж інтересах з метою забезпечення його прав [8, с. 31].

Зазначене в повній мірі стосується й повідомлення особі про підозру. Вручення повідомлення про підозру здійснюється, перш за все з метою забезпечення особі (підозрюваному) права на захист, а не для того щоб обмежити дане право у тих або інших формах.

Список використаної літератури

1. Проелектронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – ст. 275.
2. Юридичні терміни. Тлумачний словник / В.Г. Гончаренко, П.П. Андрушко, Т.П. Базова та ін. ; за ред. В.Г. Гончаренка. – 2-ге вид., стереотипне. – К. : Либідь, 2004. – 320 с.
3. Цветков П.П. Исследование личности обвиняемого. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1973. – 240 с.
4. Сердечная Р.Г. Залучення в якості обвинувачуваного й здійснення принципів карного процесу. Дисс. ... канд. юрид. наук. Волгоград, 1999, с. 19–20.
5. Францифоров Ю.В., Громов Н.А. Основания и процессуальный порядок привлечения лица в качестве обвиняемого // Следователь. 1998. – № 8. С. 41–47.
6. Карний процес Росії : навчальний посібник / Під ред. З.Ф. Ковригин, Н.П. Кузнецова, Воронеж. 2003. – С. 242–246.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажиський, Є.П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с. – С. 247–308 (автор – Погорєцький М.А.) ; С. 367–391 (автор – Шило О.Г.)
8. Строгович М.С. Право обвиняемого на защиту и презумпция невиновности. М., 1984.